

فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران

دکتر محمد تقی رهنمایی
دکتر پروانه شاه‌حسینی

تهران

۱۳۸۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

رهنمایی، محمدتقی، ۱۳۲۳.

فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران / محمدتقی رهنمایی، پروانه شاه‌حسینی. — تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۳.
 نه؛ ۲۰۴ ص.؛ جدول. — («سمت»؛ ۸۴۴: جغرافیا؛ ۶۳)

ISBN 964-459-888-1

بها: ۱۱۰۰۰ ریال.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

Mohammad Taghi Rahnamaei, Parvaneh

ص.ع. به انگلیسی:

Shah Hosseyni. Process of Urban Planning in Iran.

واژه‌نامه.

کتابنامه.

۱. شهرسازی - ایران - طرح و برنامه‌ریزی. الف. شاه‌حسینی، پروانه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. عنوان.

۳۰۷/۱۲۱۶۰۹۵۵

HT۱۶۹/الف/۹ ر ۹

م ۸۳-۳۲۲۵۴

کتابخانه ملی ایران

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران

دکتر محمدتقی رهنمایی، دکتر پروانه شاه‌حسینی

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۳

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت: ۱۱۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

آدرس ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبروی پمپ گاز، کدپستی ۱۶۶۳۶، تلفن ۴۲۴۶۲۵۰۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید بتدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته جغرافیای انسانی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس برنامه ریزی شهری ایران به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید می رود که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: تعاریف و مفاهیم
۳	مفهوم برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزی شهری
۶	تعریف برنامه‌ریزی
۷	تعریف برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی شهری
۸	پشتوانه‌های علمی تعریف برنامه‌ریزی شهری
۱۲	تعریف طراحی شهری
۱۳	نتیجه‌گیری و خلاصه
۱۴	منابع و مآخذ
۱۶	فصل دوم: موضوع‌شناسی، اهداف و ضرورتها
۱۷	موضوع‌شناسی مشکلات شهری
۲۱	هدف‌گذاریها
۲۱	هدفهای کمی
۲۲	هدفهای کیفی
۲۴	ضرورتها
۲۵	۱. ساماندهی وضع موجود
۲۵	۲. ضرورت‌های اجتماعی و فرهنگی
۲۶	۳. ضرورت‌های اقتصادی
۲۶	۴. ضرورت‌های فیزیکی و کالبدی

۲۷	۵. ضرورت همسویی با روند تحولات و توسعه شهری
۲۸	۶. ضرورت‌های مدیریتی و اداری
۲۹	۷. ضرورت‌های سیاسی و اجرایی
۳۰	نتیجه‌گیری و خلاصه
۳۱	منابع و مآخذ
۳۲	فصل سوم: پیشینه تاریخی شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری در ایران
۳۲	ویژگی‌های کلی شهرسازی و عوامل تأثیرگذار بر آن
۳۳	۱. توجه به عامل دفاعی و تأمین امنیت
۳۶	۲. تأکید بر وجود منابع آب مطمئن
۳۹	۳. تأکید بر رعایت جدایی‌گزینی عملکردی و اجتماعی
۴۱	۴. تأکید بر پایتختها
۴۲	۵. رعایت اصول کلی در ساخت شبکه گذرگاهی
۴۳	۶. رعایت بعضی ضوابط و اصول کلی معماری و شهرسازی
۴۹	نخستین اقدامها در زمینه شهرسازی جدید
۴۹	۱. اقدامهای دوره قاجار
۵۲	۲. اقدامهای دوره پهلوی اول
۶۷	نتیجه‌گیری و خلاصه
۶۹	منابع و مآخذ
۷۲	فصل چهارم: نظام اجرایی و تشکیلات برنامه‌ریزی شهری
۷۲	وزارت مسکن و شهرسازی
۷۴	وزارت کشور
۷۵	دفاتر فنی استانداریها
۷۵	دفاتر فنی شهرداریها
۷۷	مهندسان مشاور

۷۹	شورای عالی شهرسازی و معماری
۸۰	نتیجه گیری و خلاصه
۸۱	منابع و مأخذ
۸۲	فصل پنجم: انواع طرحهای شهری
۸۸	طرحهای جامع شهری
۱۰۱	طرحهای هادی
۱۰۲	طرحهای تفصیلی
۱۰۵	طرحهای ساماندهی
۱۰۷	طرحهای بهسازی بافت قدیم
۱۱۰	طرحهای آماده سازی
۱۱۲	طرح نوشهرها یا شهرهای جدید
۱۱۸	طرحهای جامع شهرستان
۱۲۷	طرح اسکان نود
۱۲۷	طرح کالبدی ملی
۱۴۰	طرح انتقال پایتخت
۱۴۴	نتیجه گیری و خلاصه
۱۴۵	منابع و مأخذ
۱۴۷	فصل ششم: مراحل اجرایی تهیه طرحهای شهری
۱۴۷	۱. تصمیم گیری و ارجاع کار
۱۵۲	۲. تهیه گزارش و تدوین پروژه
۱۵۴	۳. ارزیابی گزارش
۱۵۶	۴. تصویب طرح و ارجاع آن به شهرداریها
۱۵۶	۵. تهیه طرح تفصیلی
۱۵۹	۶. روش ساخت
۱۵۹	۷. نظارت بر حسن انجام کار

۱۶۰	نتیجه گیری و خلاصه
۱۶۰	منابع و مآخذ
۱۶۱	فصل هفتم: محورهای مطالعاتی در بررسی وضع موجود
۱۶۱	مطالعات محیطی و جغرافیایی
۱۶۳	مطالعات اجتماعی و جمعیتی
۱۶۴	مطالعات اقتصادی
۱۶۵	مطالعات کالبدی
۱۶۶	مطالعات زیرساختها و تأسیسات و تجهیزات شهری
۱۶۸	مطالعات سازمانهای اداری و اجرایی شهری
۱۷۰	مطالعات مسکن و ساختمان
۱۷۸	مطالعات وضعیت حقوقی تصرف و مالکیت بر اراضی شهری
۱۸۱	مطالعات حوزه نفوذ شهری
۱۸۱	مطالعات زیست محیطی
۱۸۳	مطالعات کاربری اراضی شهری و تفکیک و محاسبه سرانه
۱۸۵	نتیجه گیری و خلاصه
۱۸۵	منابع و مآخذ
۱۸۷	فصل هشتم: تهیه الگوهای توسعه و طراحی شهری
۱۸۷	تهیه نقشه های پایه
۱۸۹	انتقال اطلاعات به نقشه های پایه
۱۸۹	تهیه نقشه های موضوعی
۱۹۰	تجزیه و تحلیل و تفسیر نقشه های موضوعی
۱۹۲	ارزیابی امکانات و محدودیتهای توسعه شهری
۱۹۴	تدوین سیاستهای اجرایی، ضوابط و معیارهای مورد نیاز
۱۹۵	طببقه بندی اقدامهای اجرایی
۱۹۷	تدوین و طراحی گزینه های پیشنهادی

صفحه	عنوان
۱۹۷	تدوین گزارش نهایی
۱۹۹	تهیه آلبوم نقشه‌ها
۱۹۹	نتیجه‌گیری و خلاصه
۲۰۲	منابع و مآخذ
۲۰۳	واژه‌نامه

www.ketab.ir

مقدمه

مقوله برنامه‌ریزی شهری از جمله موضوعات میان‌رشته‌ای است که در حیطه مطالعاتی شهرسازان، معماران، جامعه‌شناسان، جغرافیدانان و اقتصاددانان قرار دارد؛ از این رو در کتاب حاضر سعی شده است به موضوع برنامه‌ریزی شهری از دیدگاه جغرافیایی پرداخته شود. کتاب حاضر شامل هشت فصل به قرار ذیل است:

فصل اول به تعاریف و مفاهیم برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی شهری، طرح‌ریزی شهری و طراحی شهری اختصاص دارد. از آنجا که برنامه‌ریزی شهری برای نیل به هدفهای کمی و کیفی و به دلیل ضرورت‌هایی صورت می‌گیرد در فصل دوم به تفصیل این موارد توضیح داده شده است. در فصل سوم پیشینه تاریخی شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری در ایران بررسی می‌شود. در این فصل ویژگیهای شهرسازی و عوامل تأثیرگذار بر آن و اقدامهای دوره قاجار و پهلوی در این زمینه ذکر شده است. نظام اجرایی و تشکیلات برنامه‌ریزی شهری ایران در فصل چهارم آمده است و فصل پنجم به بررسی انواع طرحهای شهری چون طرحهای جامع، هادی، تفصیلی، ساماندهی، بهسازی و نوسازی بافت قدیم، آماده‌سازی، شهرهای جدید، اسکان نود، کالبدی ملی و انتقال پایتخت اختصاص دارد. مراحل اجرایی تهیه طرحهای شهری و اشکالات مترتب بر آن در فصل ششم بررسی شده است. در فصل هفتم محورهای مطالعاتی، که زمینه‌ساز شناخت موقعیت طبیعی و انسانی هر شهری است، برای اتخاذ سیاستهای مناسب جهت رفع کمبودها و مشکلات شهر بیان می‌شود. سرانجام اینکه فصل هشتم به چگونگی الگوی توسعه و طراحی شهری اختصاص دارد.

دکتر محمد تقی رهنمایی

دکتر پروانه شاه‌حسینی